

SLAVERNIJ

EEN GESCHIEDENIS

DIRK J. TANG

WALBURGERS

Uitgave in samenwerking met Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam.

© Herziene editie 2021 Dirk J. Tang/ Bijzondere Collecties van de UvA,
p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen
www.walburgpers.nl

Afbeeldingen omslag

Voorzijde

Boven: *Fotoportret van een slaaf* door Joseph T. Zealy in opdracht van Louis Agassiz, omstreeks 1850.

Onder: Romantische 19e-eeuwse verbeelding van slavernij in Oosterse landen door Federico Bartolini. Barthelomeus van der Helst, *Jacob Trip (1627-1670)*, omstreeks 1655.

Achterzijde

Fotoportret van een slaaf door Joseph T. Zealy in opdracht van Louis Agassiz, omstreeks 1850.

Frans van der Mijl, *De directeur-generaal van de Goudkust in zijn kantoor in het slavenfort El Mina*, omstreeks 1742.

Rechter binnenflap

Frans van der Mijl, *De directeur-generaal van de Goudkust in zijn kantoor in het slavenfort El Mina*, omstreeks 1742.

Linker binnenflap

Barthelomeus van der Helst, *Jacob Trip (1627-1670)*, omstreeks 1655.

Grafisch vormgeving

Ronald Boiten & Irene Mesu, Amersfoort

Lithografie

BFC, Amersfoort

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351 zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

ISBN 9789462496811

NUR 680

Inhoud

9 Inleiding

1

10 De Oudheid, bakermat
van slavernij

2

32 Duizend jaar slavernij en
slavenhandel in Europa
500-1500

3

54 Het begin van de
Europese expansie

4

74 De Nederlandse
betrokkenheid bij
slavenvaart en
slavenhandel

5

110 Moeder Afrika

6

148 De Surinaamse
slavenmaatschappij

7

194 Het einde van slavenhandel
en slavernij in een deel van
de wereld, 1800-1863

8

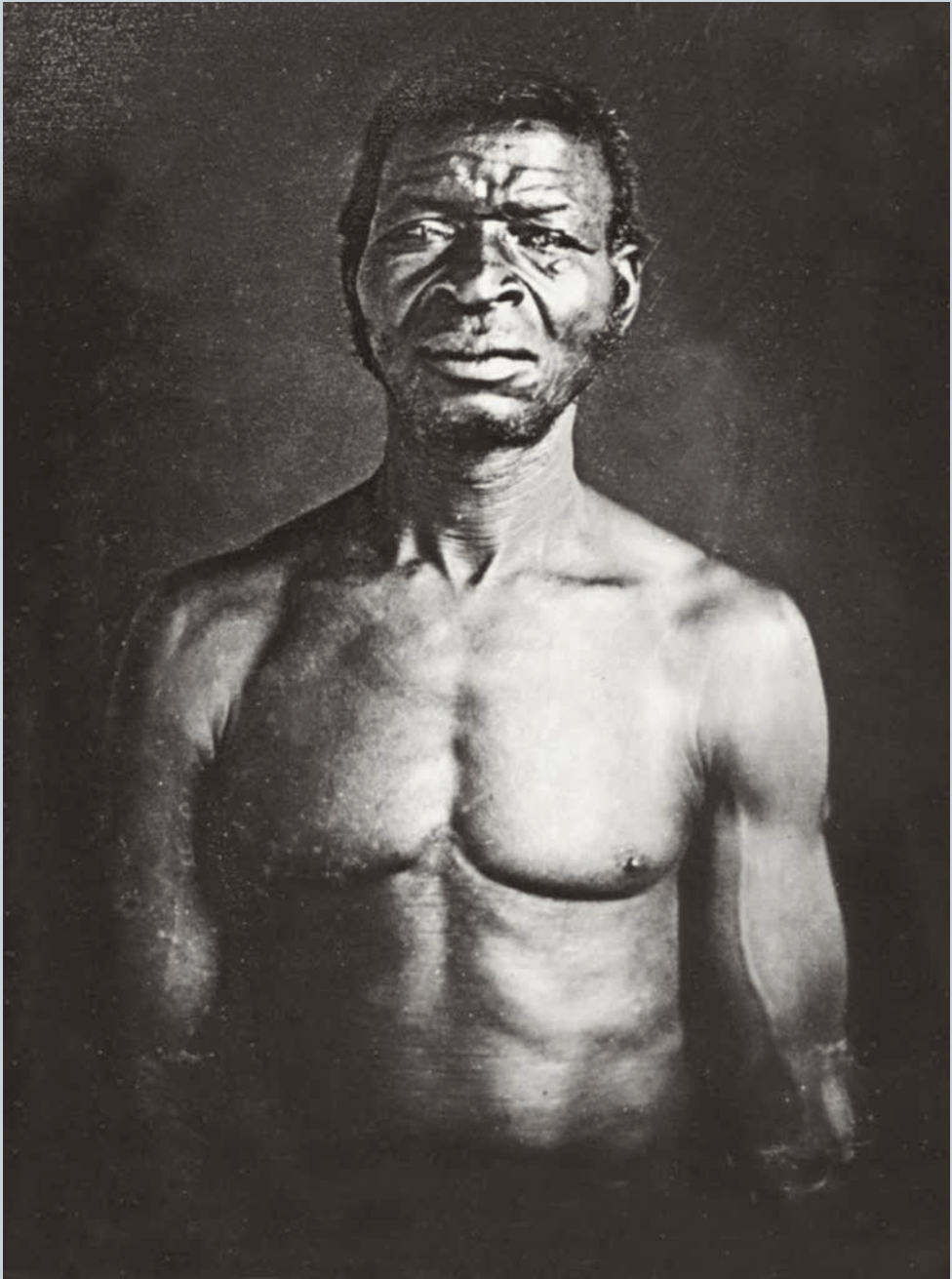
236 Vrij of niet vrij?

242 Verder lezen

244 Verantwoording afbeeldingen en kaarten

247 Dankwoord

← Frans van der Mijl, *De directeur-generaal van de Goudkust in zijn kantoor in het slavenfort El Mina*, omstreeks 1742.

↑ *Fotoportret van een slaaf* door Joseph T. Zealy in opdracht van Louis Agassiz, omstreeks 1850.

Inleiding

In het voorjaar van 2013 verscheen de eerste druk van *Slavernij, een geschiedenis*. Het werd gelijktijdig gepresenteerd met de tentoonstelling *Slavernij Verbeeld* in de tentoonstellingsruimte van de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam. (Thans: Allard Pierson Museum de collecties van de UvA.) Ik was destijds als een van de gastconservatoren aan de Bijzondere Collecties verbonden.

Ik schreef het boek voor een breed publiek met de bedoeling een leesbaar overzicht te geven van de wereldwijde en gecompliceerde geschiedenis van slavernij en slavenhandel.

Het startte vanuit een breed historisch perspectief om dan met grote stappen in te zoomen op onze grootste Nederlandse slavenkolonie: Suriname.

In de afgelopen acht jaren na de tentoonstelling is de maatschappelijke discussie over het Nederlandse slavernijverleden niet ver-

stomd. Integendeel, het lijkt soms alsof die discussie heftiger wordt gevoerd dan ooit eerder in de geschiedenis het geval is geweest. Nieuwe studies en boeken zijn de afgelopen jaren verschenen, nieuwe documentaires gemaakt en tentoonstellingen ingericht. Ze hebben ons inzicht, de omvang maar ook de pijn die het slavernijverleden heeft teweeggebracht vergroot.

Aan die stroom wordt nu de herziene druk van *Slavernij, een geschiedenis*, toegevoegd. Het behandelt nog altijd niet *dé* geschiedenis van slavernij en slavenhandel. Zo'n boek is nooit compleet, zo veel smart kan niet in papier worden gevat. Dit boek bevat dus maar één geschiedenis van de vele die over slavernij en slavenhandel zijn geschreven en geschreven kunnen worden.

Amsterdam, april 2021

Dirk J. Tang

DE OUDHEID

BAKERMAT VAN SLAVERNIJ

In het spoor van de moderne mens verspreiden oorlog en slavernij zich over de wereld. Wie kent de naam van de eerste slaaf?

De vraag wanneer een beschaving begint is interessant, maar moeilijk te beantwoorden. In dit boek begint de beschaving ongeveer 8.500 jaar voor het begin van onze jaartelling, wanneer de eerste mensen de vruchtbare gebieden tussen de Eufraat en de Tigris bereiken. Ze vinden daar nieuwe grassoorten en slagen erin dieren te domesticeren. Voortaan hebben ze de beschikking over een bron van voedsel en hoeven ze niet langer buiten hun leefgebied te foerageren. Omdat het voedsel moet worden bewaard en beschermd, bouwen ze huizen, kelders en schuren. Dankzij de permanente bewoning ontstaan dorpen en steden. De overgang van een nomadisch naar een

sedentair leven betekent het begin van een nieuwe samenleving.

Overeenkomstige ontwikkelingen doen zich in latere tijden voor in China, India, Iran, Egypte, Kreta en Noord- en Zuid-Amerika. Ondanks de grote verschillen in cultuur springt één overeenkomst in het oog: de aanwezigheid van slaven en slavernijssystemen. De vorm waarin slavernij zich manifesteert is sterk afhankelijk van de leefomgeving. De sociale en economische gelaagdheid van de samenleving, de inrichting (landbouw, veeteelt, zeevaart, mijnbouw, handel), de natuurlijke gesteldheid en het klimaat zijn van grote invloed.

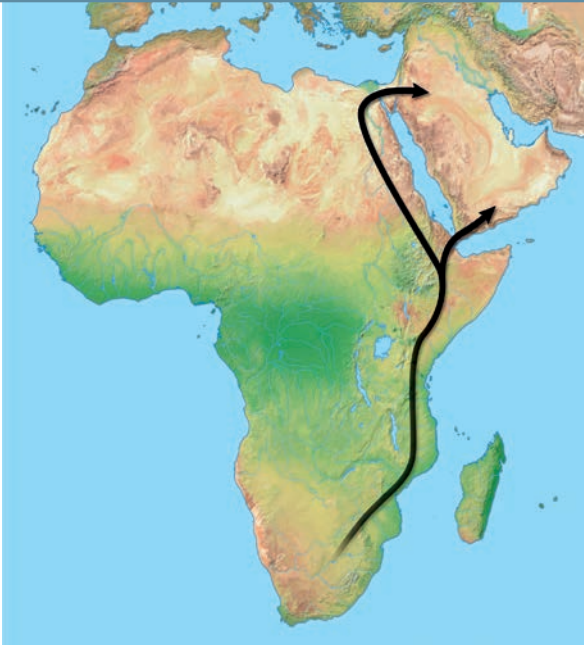
→ Detail uit romantische 19e-eeuwse verbeelding van de dood van Spartacus, de beroemde leider van de grote slavenopstand in 73 v. Chr.

H.V.

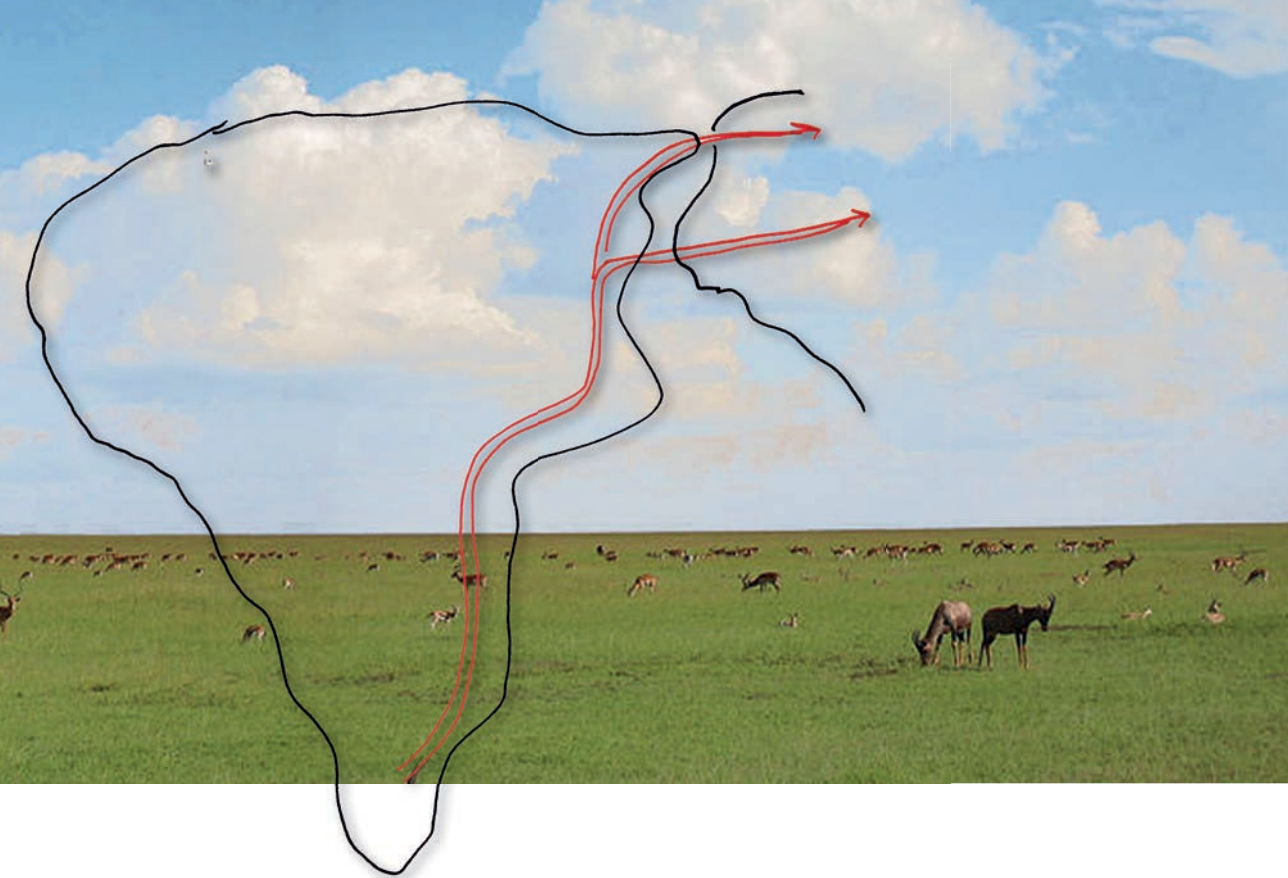

Afrikaans Savannelandschap. Ideaal jachtgebied voor jagers en verzamelaars.

De wieg van de moderne mens staat in Afrika. Ongeveer honderdduizend (100.000) jaar geleden gaan mensen op zoek naar nieuwe leefgebieden. Via twee landengtes bereiken ze Arabië en later de rest van de wereld.

Leden van het San-volk leven al eeuwenlang in kleine jagers- en verzamelaarsgemeenschappen in Zuidelijk Afrika. Hun leefstijl lijkt op die van de eerste moderne mensen.

Eeuwenoude rotstekeningen gemaakt door vroege bewoners van Afrika.

Slaven en slavensystemen

In Mesopotamië, het land tussen de twee stromen, bundelen mensen hun krachten om meer profijt van elkaar te hebben. Leden van een familie worden onderdeel van een stam, stammen vormen gemeenschappen die leven in gehuchten, dorpen of steden. Er komt diversificatie van functies: een goede vechter maakt zijn beroep van het vechten, een goede boer van het boeren. Hoe meer mensen op een bepaalde plek met elkaar verkeren, hoe machtiger die samenleving wordt. Dat heeft een keerzijde. Meer mensen betekent meer monden voeden, meer grond bewerken, meer vee hoeden, meer meel malen, meer huizen bouwen – kortom, meer arbeid.

Het reservoir aan arbeidskracht in iedere samenleving wordt beperkt door het aantal beschikbare handen. Niet iedereen in een gemeenschap is in staat arbeid te verrichten. Ouderen, zieken en mensen die specifieke taken verrichten zoals priesters, koningen en legeraanvoerders doen niet mee aan de productie. Wanneer het potentieel binnen de eigen samenleving te beperkt is, moet het van elders worden aangevuld. Roof en oorlog zijn handzame methoden om buiten de eigen groep hulpkrachten te ronselen.

Groepen mensen bevechten elkaar totdat ze hebben gewonnen, verloren of er simpelweg genoeg van hebben. Met een verslagen vijand kun je doen wat je wilt. De vijandelijke krijgers kunnen, als ze niet zijn gedood, worden ingezet als dwangarbeiders. Hun vrouwen en kinderen kunnen worden gebruikt als huisbedienden of hulpjes in paleizen of tempels. Vrouwen, meisjes en ook jongens kunnen eindigen als bijslaap van hun nieuwe heer. In samenlevingen die mensenoffers brengen kan de overwonnene ook eindigen als offer voor de goden.

Zo moet het zijn begonnen – de slaaf als arbeidskracht, offergave of lustobject, per definitie gedwongen. Slaven zijn geen gastarbeiders, seizoenarbeiders, trekarbeiders, opportunisten, gelukzoekers of stagiaires die min of meer vrijwillig arbeid verrichten. Het zijn mensen die niets hebben te kiezen en die – op straffe van honger, verminking of dood – gedwongen worden te werken voor een ander. Dat is de essentie van slavernij, de meest absolute vorm van onvrijwillige arbeid. Het begrip is beladen met minachting, mishandeling, neerbuigendheid, discriminatie en uitbuiting.

In sommige samenlevingen vormen slaven een beperkt deel van de economie en

ZE WORDEN OP GROTE SCHAAL VERHANDELD EN HEBBEN EEN MARKTWAARDE

de sociale structuur. In dat geval zijn ze aanvullende werkkrachten. Hun aanwezigheid vergt geen extra inspanningen van de vorsten en machtige personen die hun eigenaren zijn. Slaven dragen bij tot hun aanzien en vervullen dienstverlenende taken in het huishouden, het paleis of de tempel. Voor de productie van goederen zijn ze alleen indirect van belang, maar niet bepalend.

Dat ligt heel anders in de slavenmaatschappij, waar de slaven getalsmatig dominant zijn. Eigenaren en andere vrijen vormen maar een fractie van de totale bevolking van een slavenstaat. Om zich te kunnen handhaven moeten ze de meerderheid van slaven voortdurend onderdrukken. Geweld en uit-

sluiting zijn endemisch in zo'n samenleving. Slaven verrichten hier vrijwel alle werkzaamheden die verband houden met de productie van goederen voor de lokale markt en de handel. Zelf zijn ze ook onderdeel van een handelsketen. Ze worden op grote schaal verhandeld en hebben een marktwaarde. Plantages werken slavernij en slavenhandel in de hand – denk aan de plantages die in de zeventiende en achttiende eeuw ontstonden in Brazilië, het Caraïbisch gebied en het zuiden van de Verenigde Staten, met hun monoculturen van suiker, koffie of katoen.

Slaaf of niet?

In dit boek gaat het om mensen die tot slaaf zijn gemaakt. Slavernij is geen natuurlijke staat, want mensen worden in principe vrij geboren. Iemand wordt tot slaaf gemaakt, een gebeurtenis waar de betrokken persoon niet of nauwelijks invloed op kan uitoefenen. Dat geldt in slavenmaatschappijen in het bijzonder voor kinderen van slaven, die bij hun geboorte automatisch tot slaaf worden gemaakt.

In de discussie over het slavernijverleden wordt 'tot slaaf gemaakte' regelmatig gebruikt in plaats 'slaf'. Sommigen geven de voorkeur aan de langere formulering, omdat deze aangeeft dat slavernij een onnatuurlijke